

SZABADVÁRY FERENC

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TERMÉSZETTUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT KIADÁSA

A természettudományos folyóiratkiadás és a tudományos akadémiák egyidősek. A folyóirat fogalma az akadémiákkal született a XVII. század derekán, és ez a tény döntő mértékben hozzájárult a tudomány fejlődésének meggyorsításához, hiszen gyorsította a kommunikációt. A tudomány ettől kezdve a folyóiratokban történő közlés alapján fejlődött, ez szolgált a kutatási eredmények megismerésének bázisaként. Napjainkig is ez az elfogadott és szokásos publikációs mód, bár kétségtelen, hogy napjainkban már nem kielégítő és válságban van, mert áttekinthetatlenné vált. Most keresik világszerte a klasszikus folyóiratot felváltó megfelelő újat, de eddig azt még nem találták meg.

Tudjuk, az angol Royal Society és a francia Académie des Sciences a két legrégebb tudományos akadémia. Annyira egyidősek, hogy máig sem tudták megnyugtatóan tisztázni egymás közt az elsőség kérdését. Egyidősek, de szervezetükben, feladataikban eltérőek voltak, az eltérések a két országban lévő társadalmi különbségeket tükrözték vissza. A Royal Society a forradalom utáni kompromisszumos, lényegében polgári Angliában született. Királyi alapítólevelet kapott ugyan, de állami támogatást nem. Tevékenységét, tagjait nagyfokú önállósággal szervezte ill. választotta. Tagjának lenni megtiszteltetés volt. Mint szervezet, elsősorban tudományos vitafórumot jelentett, pouvoir nélkül. A Francia Tudományos Akadémiát a királyi abszolutizmus fénykorában, XIV. Lajos idejében alapította Colbert. Nemcsak tudományos vitafórum volt, hanem afféle állami tudományhivatal is, melynek állami feladatokat is el kellett végeznie. Tagjának lenni nemcsak megtiszteltetés, hanem állás is volt, fizetéssel és bizonyosfajta hatalommal járt. E két típus terjedt el Európában.

Am mindkét ősakadémia tevékenységét folyóiratkiadással kezdte, a máig megjelenő Philosophical Transactions-szel és a Journal des savants-nal 1665-ben. Mivel ezek az ősakadémiák kifejezetten természettudományos testületek voltak, a folyóiratok is természettudományosak lettek. A későbbi akadémiák, legelőször a berlini és utána mások is, a természettudományokon kívül a szellemtudományoknak is otthonaik voltak. Folyóirataikban így minden tudomány képviselve volt.

A Magyar Tudományos Akadémia sem csak természettudományos intézmény volt, hanem minden tudomány otthona. Sőt, a nyelvi és történeti tudományok játszották benne sokáig a nagyobb szerepet. Érthető, hiszen a nemzeti reformkorszakban jött létre azon célkitűzéssel, hogy „a tudományok minden nemeiben a nemzeti nyelv kimívelésére igyekezzenek”.

A Magyar Tudományos Akadémia is rendkívül fontosnak tartotta megfelelő művek kiadását, mégpedig magyar nyelven, mégpedig alapításától fogva. A hazai természettudományos kutatások eredményei, e tárgyak hazai tankönyvei, bizony a múlt század kezdetéig nem magyar nyelven, hanem latinul vagy németül jelentek meg. A reformkorban írtak tudósaink először magyarul. Am az úttörők csakhamar rájöttek, hogy ez nehéz feladat, mivel hogy nyelvünknek nincs természettudományi szókincse. Azt kellett először megteremteni. Ezt a törekvést Aka-

démiánk teljes erejével támogatta. Ebből következik, hogy természettudományos kiadványaink között az első 30 évben számos fordítást és szakszótárt találunk. Legelső, a természettudományokhoz számítható kiadványában nyelvi nehézsége mindenestre kevés volt, ez ugyanis egy logaritmustáblázat volt. Ugyanazon évben jelent meg egy Matematikai műszótár is Pesten. A következő években is legtöbbször a matematikai tárgyú könyvek tűntek fel az Akadémia természettudományi kiadványai sorában, szinte jelezve, hogy ez lesz az a tudomány, amelyikben hazánk az elkövetkező másfél évszázadban a nemzetközi porondon legmesszebb fogja vinni, a legelőkelőbb helyezést fogja elérni.

Bizonyos sorozatok kiadását is megkezdte az Akadémia, így az úgynevezett pályamunkákét, amelyekben az általa díjazott tanulmányokat közölte. Ezek azonban elég keservesen és akadozva jelentek meg. 1837-ben kezdődött a Természettudományi Pályamunkák sorozata, 1858-ig csak 4 kötet jelent meg belőlük.

A magyar természettudomány számára ekkor rendkívül fontos lett volna egy megfelelő folyóirat. Am az Akadémia ez irányú törekvései nem jártak sok sikerrel. Anyagi okok miatt kezdeményezései e téren rövidebb-hosszabb idő múlva rendre zátonyra futottak. A nagyvilágban már sok természettudományos folyóirat jelent meg. Kezdetben mind az összes természettudomány ágának szolgált. A XVIII. század vége felé jelentek meg az első, az egyes természettudományokra, mint ásványtanra, kémiára speciális folyóiratok, a XIX. század második felében megkezdődött ezen belül is a specializálódás, mint analitikai kémia, szerves kémia stb., s ma már az alágakon belül folytatódik szinte követhetetlenül e folyamat. Magyarországon mindez egy évszázadnyit késett, így az Akadémiai folyó-iratkiadásban is.

A Magyar Tudós Társaság (később Akadémia) Évkönyvei 1833-tól 1883-ig jelentek meg, de ezen ötven év alatt csak 17 kötetben, tehát rendkívül szabálytalanul. A 17 kötetből 7 az első tíz évben jelent meg, ekkor tehát rendszeresebb volt a megjelenés. Az Évkönyvek elsősorban akadémiai eseményekről tudósítottak, tanulmányok is találtak benne helyet, de a témánkba illő, említésre méltó munkát ezek közt alig találunk. A Schedel (Toldy) Ferenc szerkesztésével 1834-ben alapított és 1844-ig megjelent Tudománytár ugyan sokszínű kiadvány volt, de szintén, már szerkesztője személyénél fogva is, elsősorban humán és referáló jellegű. A természettudományok szempontjából elsősorban a külföldi folyóiratokból lefordított ismertetések miatt érdemel említést.

A szó szorosabb értelmében vett folyóirat az Akadémiai Értesítő volt. Ez 1840-ben indult meg, ugyancsak a fáradhatatlan Toldy Ferenc szerkesztésében. Évente tízszer jelent meg és az akadémián elhangzott előadások szövegét közölte, továbbá előterjesztett publikációkat, ismertetéseket. Kezdetben egyetemes volt, nem szakosított, 1859-ben azonban több részre osztották és attól kezdve a matematikai és természettudományi osztály előadásai külön füzetekben jelentek meg.

A kiegyezés előtti években sikerült az első tartósabb és rendszeresebb természettudományi kiadványt létrehozni az Akadémián, a matematikai és természettudományi bizottság szerkesztésében 1861-ben indult meg „Mathematikai és természettudományi közlemények vonatkozólag a hazai viszonyokra” címmel. Ez 1944-ig létezett. Rendszertelen kiadvány volt, nem is annyira folyóirat, mint inkább könyvsorozat, hiszen legtöbb kötete egyetlen könyvnyi dolgozatot tartalmaz. 1865-ben ill. 1867-ben indították meg az „Értekezések a természettudomány köréből” ill. „Értekezések a matematikai tudományok köréből” c. sorozatokat, melyek a század végéig jelentek meg szintén eléggé rendszertelenül, kezdetben szintén sokszáz oldalas, később már folyóiratnyi terjedelmű tanulmányokkal, melyek általában az osztályok ülésein elhangzott előadások voltak.

1882-ben végre megindult az első szabályos akadémiai természettudományi folyóirat, a Matematikai és Természettudományi Értesítő, amelyet már oly régóta kívánt, követelt a tudományos társadalom, mivel minden eddigi kiadvány fő baja a rendszertelen megjelenés volt. Egyidejűleg vele született meg idegen nyelvű (döntően német, elvétve francia) párhuzamosa, a Mathematische und naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn. Nem automatikusan, de túlnyomó részt az előbbiben megjelent közlemények jelentek meg utóbbiban is, bár hozott olyan tanulmányokat is, amelyek magyarul valamilyen más, nem akadémiai tudományos folyóiratban jelentek meg. Az országon belüli idegennyelvű publikálás lehetőségének megteremtése rendkívül nagy érdeme az akadémiai kiadási tevékenységnek, mert a tudományos kutatási eredmények ismertté válhattak így külföldön is anélkül, hogy a publikáció elfogadásáról külföldi tudósok döntöttek volna, mint az a külföldi lapokba beküldött kéziratok esetében történt. Éltek is vele tudósaink. E két folyóiratban tulajdonképpen minden megjelent, ami a magyar természettudományban fontos vagy akár kevésbé fontos is történt. Vezető

tudósaink a legrészletesebben ebben jelentették meg tudományos eredményeikről beszámolóikat, még akkor is, ha az rövidebb formában esetleg más magyarországi vagy külföldi folyóiratban is megjelent. Az Akadémia e folyóiratok megjelenését biztosította későbbi nehéz anyagi körülményei közt is, akkor is, amikor századunk elejére számos előbb említett sorozat lassan elhalt, akkor is, amikor az Akadémiát az intézményi hanyatlás, a konzervativizmus, a megmerevedés jellemezte. A Matematikai és Természettudományi Értesítő 1944-ig jelent meg, a német változat viszont 1932-ben minden különösebb kommentár nélkül kimúlt. Attól kezdve az Értesítőben tűntek fel idegennyelvű közlemények.

Az Akadémiai publikációs tevékenység vitathatalan csúcsa az Akadémiai Kiadó keretében történő természettudományos folyóirat- és könyvkiadás a második világháború után. Külön kiemelendő a tudományágankénti idegennyelvű Acták kiadása. Bár sokan felesleges luxusként ítélik meg napjainkban, s talán túl sokfajta is van belőlük, de azért véleményem szerint hasznosak. Megemlíteném még, hogy az Akadémia, pontosabban az Akadémiai Kiadó egyes területeken nemzetközi szakfolyóiratokat is sikeresen ad ki, mint pl. csak az én területemről a Journal of Radioanalytical Chemistryt vagy a Journal of Thermal Analysis, s így e tudományterületek világviszonylatban is publikációs központjává vált.

A tudománytörténész végezetül hadd emlékeztessen még egy hosszú életű, 1947-ig megjelent akadémiai kiadványra, a hosszú nevű „A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek” című sorozatra. Ebben az elhunyt tagokról írt megemlékezések találhatók. Nem közvetlenül a halál után írt nekrológok — azok az Értesítőben jelentek meg —, hanem évek, néha egy-két évtized múltán írt, rendszerint alapos bibliográfiával ellátott tanulmányok, a tudománytörténet értékes forrásai. A tudós dolgozik, kutat, ír, míg meg nem hal, aztán vagy ír róla a későbbi kor tudománytörténete, vagy, ha a mérce alatt maradt munkássága, feledésbe merül. A múlt akadémikusa biztos lehetett felőle, hogy legalább egyszer, ebben kiadósan írva leszén róla. A jelen magyar tudósaira is nyilván érdemök szerint, ez a sors vár. Elfelejtik nevüket is, vagy disszertációkat, könyveket írnak egyszer róluk. Már csak az egy-két évszázad múlva, reméljük a mainál nagyobb számban és az Akadémia által a mainál jobban becsült diszciplínaként dolgozó tudománytörténész utódok kedvéért is, valamiképpen folytatni kellene e sorozatot. A Magyar Tudományban jelenleg megjelenő rövid, sebtében írt nekrológok — tisztelet a kivételnek — általában túl keveset és túlon túl általánosságokat mondanak, semhogy annak forráshaszná lehetne egyszer.